

A PILISSZÁNTÓI KÖFÜLKE MAGDALENI KULTÚRÁJA ÉS EREDETE*

1. Kormos T. 1914-ben végzett pilisszántói ásatásával paleolitikus kutatásunk értékes eredményeket ért el. Ennek a viszonylag kiterjedelmű köfűlke feltárása nemcsak újabb anyagot szolgáltatott a nálunk még kevésbé ismert magdalenai kultúra képéhez, új lelőhellyel gyarapította paleolitikumunkat, hanem főleg paleontológiai szempontból jelentett különös értéket. Kormos T. rendszeres feldolgozása, az abból levont következtetései és a Lambrecht K. által végzett vizsgálatok, méltán találtak nagy visszhangra, mind hazai, mind külföldi körökben. A Pilisszántói köfűlke monográfiája¹ az elsők között volt, mely következetesen vizsgálta együtt a lelőhely geológiai viszonyait, régészeti leleteit, faunáját, a korszak éghajlatát, vizsgálta az ember környezetét is, mely rányomta bélyegét az élővilágra, mely nem titokzatos belső erők hatása alatt, hanem az életviszonyok változásával járó külső körülmények folytán alakult s alakul át fokozatosan ma is.

Természetes, hogy Kormos hatása főleg az őslénytani anyagra terjedt ki. Faunisztikai szempontból egészen ritka gazdagságú lelőhelyet tárt fel, — mint-hogy Kadić O. korábbi próbaásatásakor paleolit nem is került elő, — a feltárást Kormos paleontológiai céllal kezdte meg. Megfigyelései így inkább a nagymennyiségű mikrofaunára terjedtek ki, mint az eszközökre, a régészeti leletanyag a monográfiában is csak leírás formájában szerepel.²

A rövid idő alatt végzett ásatás után, mely a nagytömegű állatmaradvány mellett összesen 41 db. eszközt eredményezett, kimerítettnek látszott a köfűlke. Kormos a lelőhely legnagyobb részét feltárta,³ csupán a fűlke jobb oldalán hagyott meg egy keskeny és a benyúló sziklák miatt feltárással nem érdemes részt. Ezen a részen a rétegek vastagsága annyira csekély, hogy pleisztocén nem is várható. Ezenkívül a lelőhely hátsó sarkában maradtak csupán meg a rétegek, melyek még leleteket tartalmazhattak, a feltárt területnek mintegy 1/8-ad része. Kormos szerint az ásatást még lehetne ugyan néhány napig folytatni, de a várható eredmény most már ezt a fáradságot sem igen éri meg.⁴

Valóban helyesebb lett volna ezek után a megmaradt csekély területet — mint más hasonlóan kimerített lelőhelyeken is — meghagyni. Az elmúlt évtizedek alatt azonban a megmaradt kis sarok omlani kezdett és — talán még az 1914. évi ásatási munkák következtében is — a holocén rétegek lekerültek róla. Ebben az állapotban már nem volt érdemes megtartani.

Az ásatást 1951 év nyarán kezdtém el, majd tekintve, hogy a lelőhely ismét paleontológiai szempontból látszott értékesebbnek, a munkát *ifj. Jánosy Dénes* folytatta, aki a mikrofauna-anyagon újabb vizsgálatokat kívánt végezni. Az ő ilyen természetű gyűjtésének, kiválóan pontos munkájának köszönhető az, hogy az egészen kisméretű sarok lebontásával az egész lelőhely eddigi 41 eszközehez képest újabb 28 eszköz került elő. Bár a leletek a régebbiekhez viszonyítva tipológiaiilag semmi újat nem jelentenek, a terület 1/8-nyi megmaradt részének feltárással az eszközöknek ilyen meglepő száma a munka módszere terén is figyelemre érdemes. Régészeti téren tehát Kormos T. munkája is hagyott

maga után kívánni valót, a faunisztikai eredmény aránya pedig még sokkal nagyobb az újabb és a régi ásatás között.

Az ásatás értékét ismét az újabb szempontú, módszerű paleontológiai vizsgálatok adják meg — az 1914. évi ásatás óta elért eredmények ismeretében azonban ma már a régészeti anyag is jobban értékelhető, vizsgálható. Szükségessé teszi ezt az egész hazai magdalenai kultúra problematikája, de az is, hogy a Pilisszántói — köfűlke most már valóban kimerített.

Tipológiai szempontból az újabb leletanyag nem hozott újat. Nyersanyagukban, formájukban, megmunkálásukban és méretükben az új eszközök teljesen egyeznek a régebbiekkel. Az egész leletanyag teljesen mikrolitikus. Egyetlen nagyobb méretű szerszám nem került elő, ami egyedülálló paleolitikumunkban. Egyedülálló az is, hogy — mint azt Kormos is megfigyelte — gyártási hulladék egyáltalán nem fordul elő. Legfeljebb törött eszközöket találunk, s azt is csak kis számban. A kisebb megmunkálási eltérésektől eltekintve két szerszám-típus van mindössze: a keskeny, sokszor meglepően kis méretű »dos rabattu«-penge — és ennek az a változata, melyet hegyvé alakítottak ki, s a gravette-hegyeknek kisméretű hasonmái. Használatuk terén is élesen elkülönülnek egymástól. Az utóbbiak kétségtelenül nyílhegyek voltak; az »dos rabattu«-pengéknek, ezeknek a csodálatosan finom technikával megmunkált eszközöknek alkalmazása még ma is problematikus.

A pilisszántói jellegű mikrolitikus ipart elég ritkán találjuk meg a hazai paleolitikumban és különösen kevés eszközt ismerünk a kronológiai szempontból fontosabb típusból, a tompított hátú pengéből. Összes lelőhelyeinkről fele annyit sem ismerünk eddig, mint Pilisszántóról. Kétségtelen, hogy ez a mikrolitikus magdalenai kultúra és egyáltalán a vele nagyjából egykorúnak tartható »lőszmagdalenien« az ország Ny-i felében lényegesen erősebb volt, mint a Bükk-hegység területén, ami az eszközök és a lelőhelyek számarányában is mutatkozik.

Leggyakrabban még a Kiskevélyi-barlangban találjuk meg a pilisszántói tompított hátú pengék hasonmait,⁵ ami azonban nem jelenti azt, hogy a pilisszántóival teljesen azonos kultúrával van dolgunk. A kiskevélyi leletanyag ma már nem választható eléggé szét. Bár a szerszámok anyaga, színe, jellege a pilisszántóival azonos összképet ad, itt a nagyobb méretű, símaszerű pengék és egyéb nem mikrolitikus szerszámok vannak túlsúlyban. Stratigráfiailag azonban el lehetett különíteni két magdalenai szintet, és egészen valószínű, hogy a pilisszántóival azonos leletanyag az alsó, sárga színű agyagból, a magdalenien I.-ből került elő.

Hasonló a helyzet a Jankovich-barlangban is, ahol szintén nehezen választható külön a néhány tompított hátú penge a közismert, szép megmunkálású és nagyszámú középső-solutréi levélhegytől. A magdalenien réteg közvetlenül a solutréin fekszik, és ez is szétválasztható a rétegek színe alapján két szintre. Ebből ugyanaz adódik, mint a Kiskevélyi-barlangban: felső szintje magdalenien II.-nek tartható, s mint a Kiskevélyi-barlangban is sárgás-szürke színű, alatta pedig egészen sárga agyag-réteg (magdalenien I.) adja a pilisszántóikkal meg-

* A tanulmány eredményeivel kapcsolatban felmerült prioritás-kérdéshez a szerkesztőség megjegyzi, hogy Gábori Miklós cikke az 1952. év elején érkezett be, lektorai Banner János és Vértess László voltak.

¹ Kormos, Földt. Int. Évk. XXIII. (1915) 6. füzet.

² U. o. 496.

³ U. o., 315., 4. ábra.

⁴ U. o., 308.

⁵ Hillebrand, Magyarország őskora, Arch. Hung. XVII. (1935) 15—16.

egyező típusú eszközöket. A magdalenai leletanyag itt még egy szerszámtípussal bővül: erről a lelőhelyről ismerjük az egyetlen eddigi nyeles-hegyet, mely a kultúrának a swideriennel való kapcsolata terén bizonyos következtetéseket enged meg.⁶

A Szelim-barlang magdalenai rétegében szintén került elő néhány mikrolitikus eszköz. Hasonlóan a Jankovich-barlanghoz, — ez a kultúra itt is egy állítólagos solutréi rétegre települt. A kronológiai összefüggés tehát megtalálható az említett lelőhelyek között: a Pilisszántói kőfülkében a magdalenai I. periódusát, a Kiskevélyi-barlangban a magdalenai I—II. periódusát találjuk egymásra települten, a Jankovich-barlangban pedig egy középső-solutréi rétegre következnek a magdalenai kultúra I. periódusa. Hangsúlyoznunk kell, hogy adataink szerint az utóbbi helyen a solutréi és magdalenai réteg között steril réteg nincs, az egymásutánosság közvetlen. Meg kell jegyeznünk, hogy a Kiskevélyi-barlangban is találunk az alsóbb rétegből olyan eszközt — bár csak egyetlen példányban —, mely a solutréi kultúra sajátja lehet, vagy annak időbeli közelségére enged következtetni.⁷

A Pilisszántói kőfülke anyagának a solutréi kultúrához való közelségét más szempontból Kormos T. is megállapította,⁸ mint ismeretes, a »kiskevélyi fogpengék« jelenlétének alapján. Ezek az aurignaci és solutréi kultúrában még megvannak és megállapíthatók a pilisszántói legelső rétegben is. A »fogpengék« vonatkozó ellenérveimet másutt már felsoroltam,⁹ de ha azokat nem tartjuk is eszközöknek, faunisztikai szempontból Kormos megállapítása helyes: a magdalenai kultúra további ideje alatt a barlangi medve már eltűnik. A pilisszántói alsó rétegek még csatlakoznak ahhoz az időszakhoz, a solutréi kultúra idejéhez, melyben még nagy számban megtaláljuk a barlangi medvét, így annak szemfogait is. Kronológiai és származási szempontból is fontos a két kultúrának ez az egymásra következése, és különösen az, hogy a Jankovich-barlangban a magdalenai kultúra nem a solutréi legfejlettebb periódusa után, hanem egy korábbi fokozat után következik. A Szeleta-barlang felső solutréi anyagához képest a Jankovich-barlangi leletek bármennyire finom megmunkálásúak is, alacsonyabb fejlettségi foknak tarthatók. Semmi sem mutat ugyanis arra, hogy a szeletai és a Jankovich-barlangi kultúra csupán két, egymástól eltérő fáciése lenne a solutréi kultúrának, de időbelileg azonosak. A Pilisszántói kőfülke és a vele azonos, más helyről előkerült leletek tehát azt mutatják, hogy ez a kultúra már megvolt akkor, amikor a Bükk-hegységben a felső-solutréi kultúra élt. Mint látni fogjuk, valószínű az, hogy a pilisszántóival azonos jellegű anyag, mely a bükki lelőhelyeken előfordul, az ország Ny-i részéből kerülhetett oda.

Nem jelenti ez azt, hogy a dunántúli és a bükki magdalenai kultúra ideje között lényeges, nagyobb különbség lenne. A Peskő-barlang magdalenai rétege a faunisztikai anyag alapján ugyanúgy a Würm III.-ba sorolható, mint a Jankovich-barlang vagy a Pilisszántói kőfülke megfelelő kultúrájú rétege, kivételt csak a Balla-barlang magdalenienje képez, mely viszont fiatalabb ennél az időszaktól. A Dunántúli és a Bükk magdalenai kultúrája közötti időbeli különbségre inkább az utal, hogy előbbi területen a kultúra gyakoribb, gazdagabb, megjelenése korábban tartható, mint a Bükkben, ahol a sokkal szegényebb kultúrát az aurignaciól vagy más megelőző kultúrából nem tudjuk származásilag levezetni. Ugyanakkor az ország Ny-i részében levő lösztelepek anyagában találunk mikrolitikus eszközöket. Ezek a lösztelepek részben egykorúak Pilisszántóval, van azonban köztük ennél régebbi is (Ságvár), esetleg a Würm III.-at megelőző is.

A Bükk-hegység magdalenai leletei között csak a Peskő-barlang felső rétegéből ismerünk néhány tompított hátú pengét. Ennél régebbi ott az egyesek által indokoltanul régibb aurignacinak tartott kultúra. Nem lehet célo, hogy most ennek az alsóbb, jelentősebb lelet-

anyagú rétegnek kronológiai helyét vitassam, azonban az újabb istállóskői ásatások eredményei alapján nagyon valószínűnek látszik, hogy a Peskő-barlang aurignaci kultúrája a középső-aurignacinak tartott istállóskői leletanyagnál is fiatalabb. És így ez az alsóbb rétegben előkerült aurignaci kultúra időben sokkal közelebb jut a magdalenai idejéhez, a felső-solutréi periódussal egykorú. Ha elfogadjuk azt a ma már jól bizonyítható nézetet, mely szerint nálunk az aurignaci kultúra együtt élt — éspedig végig együtt élt — a solutréival, akkor ebben a nem teljesen közvetlen aurignaci-magdalenai egymásutánosságban nem találunk elvetni valót. Az Istállóskői barlangban a felső aurignaci réteg után szintén magdalenai következik, melyben előfordul a mikrolitikus eszköz. Itt ez a kultúra nem lehet fiatalabb a Szeleta felső rétegénél, mert a mélyebben levő középső-aurignaci rétegben egy felső-solutréi (Hochsolutréen) levélhegy töredéke is előkerült. Ezen a lelőhelyen tehát a magdalenai kultúra megjelenése még a fejlett solutréen koránál is régebbinek, de az aurignaci kultúrát követőnek tartható. Amennyiben esetleg a felső-solutréi levélhegy-töredék pedig a magdalenai rétegbe tartozott, az ismét a fentemlített magdalenai — felső-solutréi egyidejűségre mutatna.

Az »à dos rabattue«-pengéknek ennél régebbi előfordulását ismerjük a Szeleta-barlang felső rétegéből, ahol nem különálló magdalenai szinten, hanem a legfejlettebb megmunkálási babérlevél-hegyekkel együtt került elő néhány példány.¹⁰ Típusuk ugyanaz, mint Pilisszántón, csak helyi anyagból, az itt általános kalcedonból készültek. Valószínű, hogy a pilisszántói, dunántúli magdalenai kultúra és a Bükk-vidék között ez volt a legkorábbi kapcsolat, mely esetleg a Dunántúlról ide is vitte a mikrolitikus eszközt. A két terület közötti kapcsolatot meglétét különben nemcsak ilyen típusazonosság bizonyítja, hanem a Pilisszántón előkerült obszidiánból készült eszköz¹¹ is. A Kiskevélyi-barlang hasonlókorú leletanyagában szintén megtalálható ez a nyersanyag. A tompított hátú pengéknek a szeletai felső-solutréi eszközökkel való együttléte nem mond ellent az istállóskői vagy peskői aurignaci-utániságnak: a szeletai »Hochsolutréen« leletanyaga tele van aurignaci szerszámokkal, a levélhegyek mellett az egész kísérőipart ilyenek adják, és az itt talált hasított alapú aurignaci csonthegek előfordulása sem véletlen.

A solutréi kultúra, mely a Bükk területén fejlődött ki, ennél a fokozatnál korábban nem ismerte vagy nem használta a pilisszántói magdalenai jellegű mikrolitikát. Előfordul azonban korábbi kultúrában, az istállóskői aurignaciban. A tompított hátú pengét és hegyet az aurignaci kultúra használja először — Ny-on az aurignaci eleji protomagdalenienben már megtaláljuk, — később egészen általános lesz, és a későbbi magdalenai kultúra ezt a szerszámot használja. Itt, az Istállóskői-barlangban már inkább az aurignaci kultúra sajátjára, mint a magdalenai hatására gondolhatunk. Meg kell jegyeznünk azonban azt, hogy az istállóskői kultúrából mindössze egy-két példányt ismerünk csupán, akkor, amikor Ny-on, de hazánktól K-re is egészen gyakoriak a hasonlókorú leletekben. A Szovjetunió déli részeinek aurignaci-kosztjenki jellegű, kevert kultúráiban pedig tömegesen lépnek fel. Ha elfogadjuk az aurignaci kultúra kelet eredetét, szinte érthetetlen az előkerült tompított hátú pengék, hegyek csekély száma. A pilisszántói mikrolitika eredetét vizsgálva kedvező lenne egyszerűen elfogadni azt, hogy az itteni magdalenai kultúra — mint másutt is a — az aurignaci kultúra folytatása. Nálunk azonban hazai aurignacienben a mikrolitikának annyira kevés nyomát találjuk, hogy ez elképzelhetetlen. Valószínűbbnek látszik, hogy más aurignaci kultúrából eredő magdalenien telepedett meg az ország Ny-i részében, mely azután innen hatott az országon belül a Bükk-vidék felé. Ez a hatás nem lehetett erős. A Bükk-hegység magdalenai lelőhelyein a pilisszántói mikrolitikától eltérő ipart találunk, a felső-solutréi népesség pedig való-

⁶ Hillebrand, i. m. V. t. 16, 19. — H. Breuil, Notes de voyage paléolithique en Europe centrale, L'Anthropologie XXXIII. (1923) 345.

⁷ Hillebrand, i. m. 15.

⁸ Kormos, i. m. 337.

⁹ Gábori, Arch. Ért. 78 (1951) 14—15.

¹⁰ Kadić, Földt. Int. Évk. XXIII. (1915), 31. ábra.

¹¹ Kormos, i. m. 10. ábra.

színűleg más jellegű, lándzsás-vadászó foglalkozást folytatott. A pilisszántói ember eszközei között pedig a mikro-gravette hegyek csak nyílhegyek lehettek. — Ezek mellett kellene megmagyarázni az »à dos rabattu«-pengék szerepét.

Az istállóskői aurignacienben előkerült egy-két tompított hátú penge alapján Vértes L. bizonyos magyarázatát adja ezeknek, amit azonban, — anélkül hogy újabb feltevést kockáztatnék meg — nem tudok elfogadni.¹² Szerinte ezeket a tompított hátú pengéket nem élükkel, az ép szélükön, hanem pattintgatott, »tompított« részükön használták, és pedig a hasított alapú csont-hegyek készítésénél. Azt látjuk azonban, hogy az istállóskői aurignacienben mindössze egy-két ilyen eszköz van, és ugyanakkor a hasított alapú csonthegyek igen nagy számban találhatók. Ha számarányukat figyeljük, lehetetlennek kell tartanunk, hogy olyan mennyiségű hegy készítéséhez mindössze pár db. csak nyomokként ható reszelőt használtak volna, vagy maradt volna a lelőhelyen. A nagymennyiségű hasított alapú hegy azonban a legutóbbi ásatások során került elő, a mélyebben fekvő aurignaci rétegből. A tompított hátú pengéket tartalmazó réteg nem azonos ezzel, az egy felsőbb aurignacient képvisel, — de csonthegy nincs is benne. Pilisszántón és általában a magdaleni kultúrában úgyszólván a tompított hátú penge a leggyakoribb szerszám, nagy számban kerül elő a lelőhelyeken, ellentétben a hazai aurignacienben tapasztalható, elenyészően kis számmal. És éppen a magdaleni kultúra nem használja a hasított alapú csonthegyet. A nyíl használata a magdaleni kultúrában válik általánossá, ez kimondottan nem-lándzsás vadász kultúra. Az aurignacien csonthegyei pedig részben lándzsák voltak, kisebb méretű csonthegyeit, melyek nyílhegyek voltak, éppen a magdaleni kultúrában általános mikro-gravette hegyek helyettesítették tökéletesen. Minden esetre mi sem tartjuk a pengék »tompítását« kényelmi céllal készültnek, és valóban hihetőbb, hogy ezeket nem ép szélükkel, hanem finoman megmunkált »hátukkal« használták. Hogy azonban ezek így reszelőként használva, az aurignaci csonthegyek ékalakú hasítékának készítésére alkalmazhatók, abban kételkedem.

II. A tompított hátú penge és hegy a paleolitikum során először az aurignaci kultúrában lép fel. Amint láttuk, *hazai aurignaci kultúránkból ez a mikrolitikus magdaleni ipar nem vezethető le*. Ismerve tehát azokat a hatásokat, melyeket a középeurópai aurignacien a keleti, különösen a Kosztyenki—Gagarino—Puskari-jellegű aurignacientől kapott, a pilisszántói eszköztípusok hasonmásait, magdalenienünk eredetét először ebben az irányban kell keresnünk.

Észak-Romániában a Ripiceni-i lelőhely nemcsak analógiákat szolgáltat eszközeinkhez, hanem származási összefüggésekre is mutat. A lelőhely III. rétegében, a felső-aurignacienben, megtaláljuk az »à dos rabattu«-hegyeket,¹³ amely egy steril réteg után az V. réteg alsó-solutréen-jében ismét előfordul. Amellett már itt tapasztalhatjuk a mikrolitoknak azt a megmunkálását, amikor a pattintgatás az eszköz hátsó oldalára is áttérjed.¹⁴ Ez a megmunkálás nálunk is előfordul. Bár a két réteg nem közvetlenül települt egymásra, a leletanyag eszköztípusai alapján egészen kétség-

telen, hogy egymás folytatói. Ebből különben az is következik, hogy itt az aurignacien régibb a solutréennél, a solutréi kultúra hatását későbbben kapta meg a magyar terület felől. Bár e lelőhelyen a két kultúra kronológiailag egymásra következik, az V., solutréi rétegben itt is tipikus aurignaci kultúra keveredett a solutréi behatásokkal, mint nálunk a Szeleta anyagában. Természetesen míg nálunk erősen fejlett solutréi kultúra található, itt a solutréi jelleg sokkal gyengébb. Valószínű tehát, hogy ezen a lelőhelyen a mikrolitikus eszközöket a solutréen a megelőző aurignacienből vette át. Különben pedig a szeletai és a ripiceni V. réteg között több olyan típusazonosság is mutatkozik, melyeknek alapján a két hely korát azonosíthatjuk. Nálunk azonban nem találjuk meg a tompított hátú eszközöknek a korábbi, megelőző kultúráját, mint itt, ahol a kapcsolat közvetlen. A kultúráknak ez az összefüggése folytatódik a Ripiceni VII. rétegében is, mely magdaleni korú.¹⁵ A 3 egymást követő vagy talán néhol együtt is élő kultúra között tehát a kapcsolat folytatódólagos, mindháromban ugyanazok a mikrolitikus eszköztípusok fordulnak elő. Bár ez a magdaleni kultúra itt nem mikrolitikus jellegű, a leletanyagban előforduló tompított hátú hegy nem is annyira a solutréenben előfordulóval, hanem még inkább a III. réteg aurignacienjéből előkerülttel azonosítható. Valószínű tehát, hogy tulajdonképpen mindvégig az aurignaci kultúra fejlődött tovább, melyet közben tőlünk solutréi hatás ért.¹⁶ A Zamostea-i iparban — szintén aurignaci-jellegű leletanyag között — vakarókkal, vésőkkel együtt találhatók az »à dos rabattu«-pengék.¹⁷ Bizonyos swiderien jelleget ad nekik az eszköz hátoldalára is átmenő megmunkálás és főleg a nyéliképzés.¹⁸ Ezek a nyeles, tompított hátú hegyek még keletebbre mutatnak, a Kosztyenki I., Borsevo I. kultúrák felé.¹⁹ Az észak-romániai kultúrák tulajdonképpen mind a keleti Kosztyenki-gravetti kultúrákból táplálkoznak az aurignaci-jellegű kultúrák idején, innen veszik eszköztípusaikat, köztük a mikrolit-pengét, a mikro-gravette hegyet és a nyeles hegyet (pointe à cran). A Molodova-i leletegyüttesben gravette-hegyet és tompított hátú pengét ismerünk együtt,²⁰ az észak-bessarábiai Chisla—Negimova anyagában pedig a nyeles hegy K-i típusa gyakori olyan mikrolitikus példányokkal együtt, mint amilyenek később a swiderienben találhatók.²¹

Mikrolitikus iparunknak legtöbb és legrégibb nyomát az ukrán területen és a Kaukázus vidékén találjuk. A délorosz területről sugároztak szét a kelet-aurignaci jellegű kultúrák Ny- és É-felé, melyek mind magukon viselik azt a jelleget, melyet a Kosztyenki-kultúra az aurignacientől egész a magdalenienig és a többi ukrán telepek

¹² Vértes, MTA. Osztályközlemények. I. (1951) 25—26 (Régészet).

¹³ N. Moroşan, La station paléolithique de grotte de Stâncă Ripiceni, Dacia V—VI. (1938), Fig. 5/8.

¹⁴ U. o., Fig. 7/5.

¹⁵ U. o., 19. — Fig. 8/6, 8.

¹⁶ N. Moroşan, Le pleistocène et le paléolithique de la Roumanie de Nord-Est. Anuarul Inst. Geol. al României

1938, 135—136. (1938).

¹⁷ C. Ambrojevici—R. Popovici, Zamostea i am Cermus, Dacia V—VI. (1938) Abb. 10.

¹⁸ U. o. Abb. 12.

¹⁹ U. o., 35.

²⁰ C. S. Nicolăescu—Plopsor, Le paléolithique en Roumanie, Dacia V—VI. Fig. 11/4.

²¹ C. Ambrojevici—R. Popovici, i. m. Abb. 13,

kultúrái mutatnak. Nem egy közülük korban is megegyezik a mi magdalenienünkkel. Borsevo alsó rétege magdalenien korú. Itt a mi tompított hátú hegyeinkkel és pengéinkkel teljesen azonos típusú szerszámokat kapunk.²² Legközelebbi hasonlóságai a vele egykorú Timonovka és Goney anyagában vannak, melyek szintén a kosztjenkikultúra (Kosztjenki II–IV.) körébe tartoznak.²³ Kiev–Kirillovskaja leletanyaga Efimenko szerint szintén magdalenien korú — megfelelője a Kosztjenki II–III-nak és anyagában szintén megvannak a mikrolitikus eszközök, köztük a Közép-Európában állandó, tompított hátú hegy.²⁴ Alsó rétegével az aurignaci kultúrához kapcsolódik, azzal valószínűleg a kapcsolatai is megvannak.²⁵ Hasonló anyagot találunk a puškari lelőhelyen, valamivel nagyobb méretben az eszközök nagy része azonos típusú a mi magdalenien kultúránkéval.²⁶ Azonban itt is, mint úgyszólván valamennyi tőlünk keletre fekvő lelőhelyen, a mikrolitika mellett jellegzetes makrolitikus ipart is találunk.

A délorosz terület leletanyagát, sajnos, még nem ismerhetjük részleteiben, ha azonban tovább követjük magdalenien eszköztípusainkat, a Kaukázus vidékének gravetti-aurignaci jellegű kultúráihoz jutunk. A rendkívül hosszú időn át élő sjurenien az aurignaciéntól a magdalenienig használja a mikrogravettet és a tompított hátú pengét.²⁷ A Sjuren I.-ben meglevő pengén, tipikus gravette-hegyen keresztül²⁸ a Chergulis–Klde korai sjurenien mikrolitikus eszközeiig,²⁹ a Devis–Chvreli késő sjurenienjének mikrogravette hegyeiig,³⁰ megtaláljuk a legrégebbi aurignaci-solutréi kori mikrolitikat, mely régiebb a mezini vagy a kosztjenki felsőbb kultúráinál.³¹ A mikrolitikus eszköz — köztük azok a típusok, melyeknek hátoldalára átmegy a retusálás (swiderien jelleg), itt mennek át legkorábban keleten a mezolitikumba,³² innen kapja a kis nyeles pengehegyeit az ukrán terület, ahol például Borsevo felső rétegének anyaga³³ vagy a Kiev–kirillovskajai magdalenien már a mezolitikum³⁴ felé mutat. Innét és Észak-Romániából veszi a swiderien is eszköztípusait, mely a lengyel területen kifejlődve már a mi magdalenien kultúránk idején élt.³⁵ A kosztjenki-aurignaci kultúra jut el Romániába, a podóliai szabadtéri telepekre, a lengyel területre.

Visszatérve a mi magdalenien eszközeink kérdéséhez, minden arra mutat, hogy *eredetüket keleten*

kell keresnünk, a délorosz kosztjenki-aurignaci kultúrákban.

Hogyan jutott azonban el az ipar hozzánk? Nem valószínű, hogy azzal az aurignaci kultúrával, melyet Istállóskő képvisel, — abban nem találjuk magdalenien mikrolitikánk őseit. Kelet felől a Kárpátokig, a román területen levő leleteken jól látható a keleti eredet, azon innen azonban, egészen a bukki aurignaciéig, csak az erdélyi Buzăul Ardelean (Magyarbodza) aurignaci kultúrájában találunk tompított hátú pengéket, hegyeket.³⁶ Ebben az anyagban azonban olyan vésők, erősen bevölgyülő pengék, árvésők szerepelnek, melyek mutatnak ugyan kapcsolatot a romániai, K-i aurignaciéval,³⁷ de sokkal kevesebbet a magyarországiával. A magyar aurignaci kultúrának meg lehettek a kapcsolatai Kelettel, — de ugyanazon idő alatt a legjobban kimutatható kapcsolat pl. a solutréi kultúra áthatása volt, tőlünk Románia felé, és nem onnan a Bükk-vidék felé.

A keleti aurignaci kultúrában igen gyakori a nyeles hegy, kis- és nagyméretű formában, mely megtalálható a Kosztjenki–Borsevo–Kiev–kirillovskajai anyagban, eljut Romániába, de hozzánk már nem. Az egyetlen nyeles eszközünk már magdalenien kultúrájú és semmiesetre sem a bukki paleolitikus lelőhelyeken vagy Erdélyen keresztül jutott ide.

A nyeles hegynek a hiányát L. Zotz is feltűnőnek találta,³⁸ ugyanakkor, amikor a »pointe, à cran« eljut Szlovákiába, egészen Moraványig.³⁹ Éspedig É-i úton, talán az A. Jura által feltételezett ÉK-i Kárpátok hágóján keresztül,⁴⁰ mely irányban a solutréi kultúra hatott a lengyel terület felé — vagy az északibb cseh területen keresztül. L. Zotz minden kétséget kizáróan megállapította, hogy a moraványi késő-aurignaci keleti eredetű, a Kárpátok megkerülésével jutott a Vág völgyébe, hogy az itt megtalálható »pointe à cran«, mely a magyar paleolitikumban nem található, a Kosztjenki–Borsevo-kultúrával tart kapcsolatot, csak abból vezethető le.⁴¹ Nézzük azonban, mit jelent a mi számunkra a moraványi, késő-aurignaci telep. A pilisszántói jellegű magdalenien kultúránkat megelőző, valamivel korábbi kultúrát, a mi Ny-i, magdalenien kultúrában gazdag, hasonló lősztelepekkel rendelkező területünkhöz közeleső késő-aurignaciént, — melyben megtaláljuk mikrolitikánk analóg eszközeit: ugyanazokat a mikrogravetteket és tompított hátú pengéket.⁴²

²² P. I. Boriskowskij, La station paléolithique de Borsewo II., материалы No. 2. (1941), 49. VII. t. 7, II, 13, 15–16.

²³ U. o., 294.

²⁴ P. I. Boriskowskij, La station paléolithique de la rue Kirillovskaja à Kiev, материалы No. 2., 296. — III. t. 13.

²⁵ U. o., 296.

²⁶ M. Rudinski, Puškari, советская археология, IX. (1947) 198. — II. t. 10, 25, 32, 34, 35., III. t.

²⁷ F. Hančar, Urgeschichte Kaukasiens (Wien, 1937), 105. — XVIII. t. 6–7, XIX. t. 3.

²⁸ U. o., 105.

²⁹ U. o., XXIV. t. 1–3.

³⁰ U. o., 144, XXVI. t. 1.

³¹ U. o., 207.

³² U. o., Fatma–Koba, Šan–Koba, Virchow-

barlang stb.

³³ P. I. Boriskowskij, i. m. 294.

³⁴ U. o., 296.

³⁵ L. Kozłowski ugyan a swiderient az ancylus-periódusra teszi (L. Kozłowski, Die ältere Steinzeit in Polen. Die Eiszeit I. (1924) (151–152), de annak legkorábbi része már a magdalenien kultúránk idején kialakulhatott.

³⁶ Teutsch, Barlangkutatás II. (1914), 8. ábra d–g.

³⁷ U. o. 6. ábra, — 8. ábra a–c, h–k.

³⁸ L. Zotz–F. Vlk. Das Paleolitikum des unteren Waagtales, Quartär II. (1939) 91, 92.

³⁹ U. o., Abb. 9.

⁴⁰ A. Jura, Das Aurignacien in Polen, Quartär I. (1938) 70.

⁴¹ L. Zotz–F. Vlk., i. m. 92–93, 96–97.

⁴² U. o., Abb. 4/1–10,

Azokat az eszközöket tehát, melyeket a Bükk vidékén alig néhány példányban ismerünk, amelyeket a hazai aurignaci kultúrából nem származtathatunk.

Talán merésznék tűnik az az elgondolás, hogy a *vágvölgyi Moravány felől származtatjuk dunántúli magdaleni kultúránkat*, az eddigi nyugati eredeztetés helyett. Azonban ez a lelőhely nemcsak aurignaci kultúrájú analógiákat mutat — és pedig sokkal jobbakat, mint hazai aurignacienünk eddigi eszközei —, hanem területileg és időben is közel-eső helyet jelent. A moraványi telep kora: késő-aurignaci. Érintkezhetett tehát a nálunk a középső solutrére települt, a felső-solutréi periódus idején a Szeletában is mutatkozó magdaleni kultúrával. Moraváynak pedig kapcsolata kétségtelenül volt a magyar területtel: a lelőhelyen egy tökéletes megmunkálású, szeletai típusú solutréi levélhegy került elő. Amikor azonban feltételezzük, hogy a pilisszántói magdaleni kultúra alapjai tőlünk északra találhatók, ha származását a keleti *kosztyenki-aurignaci* kultúrából, a Kárpátmedence megkerülésével, a moraványi aurignacien és az abban található, egészen ritkán nyugatabbra is eljutó »pointe à cran« útján gondoljuk el, akkor nemcsak Moraványra gondolunk. Tőlünk É.-ra gyakrabban találjuk meg leleteink azonos kultúrájú vagy aurignaci-kultúrájú hasonmásait, mint a Bükkben. Csehszlovákiában a kősteli aurignacienben nemcsak a nyeles eszközt találjuk meg, hanem a tompított hátú hegyet is;⁴³ a kulnai aurignacienben ugyanennek az eszköznek a válfajait;⁴⁴ az aurignaci-solutréi keverékjellegű Předmoston a tökéletes »pointe à cran«-okon kívül a mi kisméretű gravette-hegyünk tökéletes⁴⁵ hasonmását; a kultúra É-i útját jelzi a cseh területen kívül eső Burk bei Bautzen anyaga is, ahol ugyancsak a »pointe à cran«-t találjuk meg mikrolitikus pengékkel együtt.⁴⁶ Több más lelőhelyen megtaláljuk a mi magdaleni kultúránk iparát. Jenerálka,⁴⁷ Lubná,⁴⁸ Poplzi⁴⁹ leleteiben a miénkhöz egészen hasonló mikrolitikát találunk. Ezeken a cseh leleteken pedig a keleti aurignaci kultúra kétségtelen hatásai találhatók meg, szinte ugyanazokat a típusjegyzéseket találjuk mint a román és az ukrán lelőhelyek anyagán. A »pointe à cran« eljut más lelőhelyekre is, eljut Willendorfig⁵⁰ és talán legnyugatabbra a Vogelherd kultúrájáig,⁵¹ — vele együtt a gravette-hegyek is. Csehszlovákia területén amellet többször előfordul az is, hogy, mint nálunk az Istállós-kői- és Peskő-barlangban, a magdaleni kultúra közvetlenül az aurignacira következik. Ezt látjuk a

pekárnai anyagban, ahol szintén előfordul a gravette-hegy.⁵²

A szlovák területen is több nyomát találjuk a megelőző aurignaci kultúrának. A moraványi telepen és több kisebb telephelyen kívül a Dzi-eravá-(Pálffy-)barlangban Hillebrand kutatásai óta aurignaci, protosolutréi és magdaleni leletanyag került felszínre.⁵³ Ha figyelembe vesszük, hogy a protosolutréen kétségtelenül a Bükk-hegységből került oda, a mikrolitikus ipart tartalmazó magdaleni réteg erre települt rá — ugyanakkor a Jankovich-barlangban a középső-solutrére — ismét megállapíthatjuk, hogy a magdaleni kultúra, éppen származási iránya miatt, az ország nyugati részében korábban volt meg, mint keleten. *Hazánktól északra fekvő aurignaci kultúrából alakulva, a szlovákiai folyók völgyeiben jutottak ide a magdaleni eszköztípusok a Pilis—Gerecse-hegység területére és esetleg tovább is.* Nyíltszíni telepeink kultúrája szintén ebből a keleti eredetű kultúrából vette eszközeit, részben a pilisszántói magdaleniennel egyidőben, a tőlünk É.-ra levő telepek kultúráján keresztül. A csekély leletanyagot adó vagy talán csak kevésbé feltárt ipolysági (Sahy) nyíltszíni aurignacienben szintén megtaláljuk a mikrolitikus eszközöket.⁵⁴ Az aurignaci kultúrájú lelőhelyek, így a Pod Pupačkou-barlang, közel a Vág völgyéhez, szintén tartalmaz mikro-gravettet;⁵⁵ a Trencsén megyei Ivanovicé aurignacienjében szintén ismerjük a pengehegyet.⁵⁶ A régebben csak próbaásatással ismert jászói (Jasov) Takács Menyhért-barlang is aurignaci nyomokat adott.⁵⁷ De magában az alsó Vág völgyében mintegy 7—8 felső-paleolitikus lelőhelyről van tudomásunk,⁵⁸ — köztük a ratnovcei szintén aurignaci jellegű, és megtaláljuk anyagában a mi kis hegyeink nagyobb méretű hasonmását.⁵⁹

Mindez együttvéve azt mutatja, hogy a szlovák területen találjuk meg magdaleni kultúránk eszközeinek aurignaci-kori hasonmásait, — és egyáltalán az aurignaci lelőhelyek száma több, mint ahányat ezideig hazánkból ismerünk — eszközeinknek hasonmásait sokkal nagyobb számban és több helyről ismerjük, mint a mikrolitokban szegény bükki aurignacienben vagy az ott levő 2—3 magdaleni lelőhelyen. Területileg a szlovákiai lelőhelyek alig fekszenek távolabb a Pilis—Gerecse vidékétől, mint a Bükk-hegység, és a D-felé irányuló folyóvölgyek szinte kínálják ennek a származási útnak a megrajzolását.

A keletről származó csehszlovákiai aurignaci kultúra tovább hat Nyugat-Európa felé, amit a »pointe à cran«, a kis és nagyméretű gravette-

⁴³ H. Breuil, i. m. Fig. 2/3.

⁴⁴ U. o., Fig. 10/6, 10, 11.

⁴⁵ U. o., Fig. 9/1.

⁴⁶ J. Andree, Das eiszeitliche Mensch in Deutschland und seine Kulturen (Stuttgart, 1939). — Abb. 219/15—16.

⁴⁷ A. Stocky, La Bohème préhistorique I. (1929) T. II. 20—24.

⁴⁸ U. o., T. IV. 17.

⁴⁹ U. o., T. V. 6.

⁵⁰ H. Breuil, i. m. Fig. 8.

⁵¹ G. Riek, Die Eszeitjägerstation am Vogelherd im

Lonetal, I. t. 59.

⁵² J. Bayer, Neue palaeolitische Funde in mährischen Höhlen. Die Eiszeit. I. (1924), 167.

⁵³ J. F. Babor, Das Paläolitikum in der Sloakei. Die Eiszeit, IV (1927) 80.

⁵⁴ Mayer, Barlangkutatás VIII (1920) 18.

⁵⁵ J. Škutíl, Paleolitikum slovenska a Podkarpatsky Rusi. 1938. Obr. 25/2.

⁵⁶ U. o., Abb. 41.

⁵⁷ Kormos, Barlangkutatás V. (1917) 21—22.

⁵⁸ L. Zotz—F. Vlk, i. m. 72—75.

⁵⁹ U. o., Abb. 3/1.

hegyek és a mikrolitika jeleznek. Németország fiatalabb penge-kultúráiban a mikrolitika inkább a Csehszlovákia felé eső területeken található meg, és úgyszólván minden esetben határozott aurignaci-jellegű szerszámok társaságában. Kriegsdorf,⁶⁰ Saalecke,⁶¹ Herdloch⁶², Lössal A.,⁶³ Steinbergwand,⁶⁴ Kaufertsberg⁶⁵ magdaleni anyagában gyakran megtaláljuk a mieinkkel azonos típusú mikrolitikus pengéket, kisméretű gravette-hegyeket. Azonban minél nyugatabbra fekvő leleteket figyelünk, annál jobban változik a kultúra képe más, csontiparral rendelkező, művészi tárgyakat produkáló nyugateurópai magdalenienné. Nem képzelhető el, hogy hazai magdaleni kultúránk ebből alakult volna ki, erről a területről származott volna. Sokkal könnyebben tarthatjuk *magdaleni kultúránk alapjának a keleti aurignaci kultúrát* és a fent elmondottak alapján *annak északról, az aurignaci-kosztjenki kultúra É-i útján való hatását*. A nyeles hegy típusa, mely gyakori déloroszországi lelőhelyeken, előfordul gyakran Romániában, de nem található meg hazánk területén, — mely kétségtelenül a mi területünket megkerülve került Csehszlovákiába, lefelé egészen Moráviáig, — alátámasztja ezt a feltevést. Így könnyen érthető mikrolitikánknak ritka előfordulása a hazai aurignaci kultúrában, az, hogy a Bükk-hegységben kevés a magdaleni kultúra lelőhelye, szinte jelentéktelen az anyaga. Ezzel szemben csak a Dunántúl területén tíznél is több

magdaleni kultúrájú vagy azzal egyidejű lelőhelyet ismerünk, vagy van nyomairól tudomásunk. A barlangi lelőhelyek mellett a szabadtéri lősztelepeink nagy részéről szintén kimutatható, hogy a keleti kosztjenki-jellegű kultúrák változatai, és a csehszlovák terület lősztelepeivel lehet kapcsolatuk.⁶⁶

Magdaleni kultúránk származására vonatkozóan ma ezek az adatok állnak rendelkezésünkre. Népesége főleg a Dunántúl ÉK-i részét lakta, a Pilis—Gerecse-hegység környékét; mind a négy legjobban meghatározható leletanyagunk erről a területről való. Kultúrájuknak alapjait, a kultúra származását azonban könnyebb megismernünk, mint amennyire magának a kultúrának képét ismerjük. Úgyszólván semmit nem tudunk a magdaleni kultúra továbbfejlődéséről, kevésbé ismerjük lősztelepeinkhez mért kronológiai helyzetét, azokkal való kapcsolatát. Barlangi lelőhelyeinkhez közel több nyíltszíni telep nyomát ismerjük, melyeknek kultúrája kapcsolatban van azzal, amelyből magdaleniennünk is származik, melyeknek kora nagyjából egyezik magdaleni kultúránkkal. Ezeknek a telepeknek feltárásával, esetleges újabb barlangi leletek felszínre kerülésével fogunk majd választ kapni azokra a kérdésekre, melyek a kultúra kronológiája, származása-vándorlása, települési és gazdálkodási viszonyai terén még nyitva állnak.

Gábori Miklós

МАДЛЕНСКАЯ КУЛЬТУРА КАМЕННОЙ НИШИ В ПИЛИШАНТО И ЕЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ

(Резюме)

Одно из наших самых важных местонахождений мадленской культуры, каменная ниша в Пилишанто, была вскрыта Т. Кормош'ом еще в 1914 году. Помимо найденных там в довольно значительном количестве микролитов, исключительную ценность имели палеонтологические находки, точно так же, как и наблюдения, сделанные Кормош'ом и Ламбрехт'ом над громадным фаунистическим материалом. После раскопок, произведенных в 1914 году, местонахождение было почти истощенным, ибо только 1/8 часть его осталась нераскрытой, откуда можно было еще ожидать кое-какого материала. Но современные слои не вскрытой части ниши были сняты вероятно в течение первых раскопок, поэтому рекомендовалось закончить работу вскрытия полностью. Новые раскопки были произведены в 1951 году под руководством Д. Яноши. Названному ученому удалось открыть — по сравнению с первой раскопкой — большое количество орудий, равно как и значительное количество микрофауны. Орудия не представляют собой ничего нового с точки зрения типологии, но учитывая результаты исследований, произведенных в 1914 г., теперь мы лучше сумеем оценить их, равно как и весь материал местонахождения, вскрытого без остатка.

В инвентаре ниши имелись всего лишь два типа орудий: пластинки à dos rabattu и микронаконечники типа gravette. Оба довольно редко встречаются в венгерских палеолитических находках. В наибольшем количестве они были добыты в пещере Кишкевей, но тамош-

няя культура является не тождественной с культурой ниши, так как там были обнаружены и другого рода орудия и большинство находок состояло из макролитов. Мадленские горизонты пещеры могут быть легко отделены от других пластов, и находки, напоминающие материал ниши в Пилишанто, поступили из нижнего горизонта. Подобное же явление наблюдалось и в пещере Янкович, где пласты с мадленским материалом непосредственно залегли на среднесолотрейские. Это обстоятельство весьма важно для хронологии находок. Микролиты, имеющие сходство с таковыми же из ниши, были найдены и в пещере Селим, где мадленский материал находился также над солотрейским слоем. Таким образом, хронологические связи между названными местонахождениями являются установленными, тем более, что из нижнего пласта пещеры Кишкевей тоже поступило орудие солотрейского характера. На близость материала ниши к солотрейской культуре указал еще Кормош, а именно с палеонтологической точки зрения. Мадленская культура, по всей вероятности, появилась в нашей стране в период, когда верхнесолотрейская существовала еще в горном массиве Бюкк. Местонахождения в Трансдубии и районе Бюкк могут быть датированы одинаково с Вюрмом III, но мадлен в Трансдубии является более развитым и богатым, поэтому его происхождение немислимо от культур, предшествовавших мадлену в районе Бюкк, в том числе от отечественной ориньякской культуры. Что касается района Бюкк, мадленские микролиты были открыты в пещере Пешкё, над слоем, содержащим ориньякский материал. Подобное можно сказать и о пещере на Ишталлошко, где мадлен находился над среднеориньякским слоем. Имея в виду, что солотрейская и ориньякская культуры существовали большей частью одновременно в Венгрии,

⁶⁰ J. Andree, i. m. Abb. 244/8—11.

⁶¹ U. o., Abb. 247/5—8.

⁶² U. o., Abb. 251/5—6, 11.

⁶³ U. o., Abb. 256/4.

⁶⁴ U. o., Abb. 264/5—7, 12, 14, 17.

⁶⁵ U. o., Abb. 268/2—5.

⁶⁶ Kéziratban.

из расположения находок можно заключить, что мадленская культура у нас была также синхронной с ними, а именно с верхнесолютрейской (и верхнеориньякской).

Пластины *à dos rabattu* встречаются и в «Hochsolutreen» пещеры Селета, совместно с хорошо развитыми листообразными остроконечниками. Это свидетельствует о довольно ранней связи между Трансданубией и районом Бюкк. Что названные места имели связь между собой, это подтверждается и обсидианом, обнаруженным в Пилишсанто.

В то время как пластины *à dos rabattu* весьма распространены в палеолитических, в частности ориньякских находках как в западных, так и в восточных частях Европы, в отечественном ориньякском материале они так редки, что их происхождение от отечественной ориньякской культуры недопустимо. Мадлен появившийся в западной части страны, происходил, повидимому, от культуры, отличающейся от ориньякской, и исходя из Трансданубии, простирался по направлению к востоку, к району Бюкк.

Учитывая влияние, оказанное восточноевропейскими культурами типа Костенки на средневропейские ориньякские индустрии, можно предполагать, что происхождение наших микролитов мадленского характера должно быть искомо тоже где-нибудь в Восточной Европе. Микролиты стоянки Рипичени (Румыния) были добыты в ориньякском, солютрейском и мадленском слоях. Они представляют собой аналогии наших микролитических орудий. Подобные находки встречаются и в находках, поступивших из стоянок Молдова, Хисла Негимова и Замостя. В последней стоянке они поступили совместно с ориньякским материалом, проявляющим связи с восточно-ориньякской культурой Костенки — Гагарино — Пушкари. Дальнейшие следы направят нас на Украину, а затем на Кавказ. Из поверхностных стоянок Украины проявляют свое влияние культуры, характер которых наилучше виден по находкам из Костенок. В ориньякских культурах типа граветт Кавказа, в частности в культуре Сюрень можно найти последующих предков наших микролитов. В материале стоянок Сюрень I, Хергулис—Клде, Девис—Хврели и т. д. встречаются аналогии наших микрограветт и пластинок, перешедших там впервые в мезолит.

Маловероятно, что мадленская индустрия поступила к нам совместно с культурой, представленной ориньякской культурой Бюкк. Влияние ориньякской культуры Костенки можно ясно проследить вплоть до Карпат, но ориньякская культура стоянки Buzăul Ardelean, находящейся в Румынии, имеет связи с восточноевропейской, а не с венгерской ориньякской культурой. В восточноевропейской ориньякской культуре часто встречается «*pointe à cran*». Это орудие появляется в находках украинских стоянок, Румынии и даже Чехословакии, но у нас совершенно отсутствует. А вблизи вен-

герских местонахождений лежит позднеориньякская стоянка Moravany, среди находок которой были обнаружены прототипы наших микролитов. Названная стоянка является весьма важной для нас, потому что она близко стоит по времени к венгерскому мадлену. Одновременно с позднеориньякской культурой Moravany процветала верхнесолютрейская культура (Hochsolutreen) Венгрии и они имели связь между собой, о чем свидетельствует и листообразный остроконечник венгерского типа, обнаруженный в мораванском материале.

Но при поисках происхождения венгерского мадлена можно указать не только на Moravany, но и на другие стоянки чехословацкой области, в виду того, что там имеется много местонахождений, содержащих прототипы венгерских микролитов, особенно тех из них, происхождение которых из отечественной ориньякской культуры никак непонятно. В свое время Л. Зоц убедительным образом доказал, что материал, поступивший из Moravany, имеет связи с восточноевропейской ориньякской культурой, указав и на то, что «*pointe à cran*» в сущности также восточноевропейского происхождения. Имея в виду хронологические отношения, можно установить, что наш мадлен произошел из ориньякской культуры лежавших к северу от нас чехословацких местонахождений, которая в свою очередь была восточноевропейского происхождения. Эта культура проникла через долины чехословацких рек в северовосточные районы Трансданубии и с этой же самой культурой имеют сходство венгерские стоянки, носящие также восточноевропейский характер.

Таким образом, восточноевропейская культура типа Костенки, обойдя венгерский бассейн, сперва проникла в Чехословакию, и оттуда поступила к нам. Этим объясняется скудность местонахождений района Бюкк в микролитах, равно как и факт, что в венгерских ориньякских находках так редко встречаются прототипы венгерского мадлена. Вышеуказанная восточноевропейская культура проследовала и далее, в западном направлении, что подтверждается находками типа *pointe à cran* и остроконечниками различных размеров типа *gravette*. Но чем более приближается эта культура к Западу, тем резче она видоизменяется и приобретает характер западного мадлена, имеющего развитую костяную индустрию и производящего художественные изделия. Из этого западного мадлена не мог развиваться венгерский мадлен.

Как видно из сказанного, происхождение венгерского мадлена от восточноевропейских культур типа Костенки при чехословацком посредничестве совершенно ясно. Но менее ясны вопросы дальнейшего развития этой культуры, ее хронологическое отношение к венгерским лесным стоянкам и ее связи с ними. Решение этих вопросов ожидается от дальнейших исследований.

М. Габори.